

Dr. Egető Emese:

A föld szerepe a termelőszövetkezetek gazdálkodásá-
ban

A gazdaságok kapacitását, termelési színvonalát a rendelkezésre álló termelési tényezők volumene, működésük hatékonyságát pedig ezen tényezők egymáshoz való aránya, összetétele döntő mértékben meghatározza. A termelőtevékenység hatékonyságának alapvető feltétele a termelési tényezők kihasználtsága, ami megköveteli egyik oldalról a rendelkezésre álló termelési eszközök működtetéséhez szükséges munkaerő biztosítását, másfelől a rendelkezésre álló munkaerő foglalkoztatásához szükséges termelőeszköz-tömeg, a munka területének biztosítását. A vállalatok általában - így a szocialista állami vállalatok is - a holt- és élőmunka megfelelő társítását az élőmunka mennyiségének, a munkaerő alkalmazásának változtatásával biztosítják. A rendelkezésre álló termelési eszközök mennyisége, felszívóképessége, valamint ennek változása határozza meg a munkaerő szükségletet, s a vállalatok ehhez igazítják tényleges munkáslétszámukat. A mezőgazdaság állami szektorában természetesen nemcsak a szűkebb értelemben vett termelési eszközök, hanem a földterület nagysága és minősége együttesen alakítja ki a gazdaságok munkaerőszükségletét: a területegységre jutó álló- és forgóeszközök volumene /és összetétele/ szabja meg a területegységre

jutó dolgozó létszám szükséges nagyságát /és összetételét/.

A mezőgazdasági termelőszövetkezetek gazdálkodásában azonban az előzőektől eltérő vonások jelentkeznek. A tényleges élömunakafelhasználást itt is a föld és a termelőeszközök nagysága és aránya határozza meg, de három termelési tényezője közül kettő: a földterület nagysága és minősége, valamint a rendelkezésre álló /foglalkoztatandó/ munkaerő mennyisége és összetétele, s ennek következtében a kettő aránya, a tagsűrűség is többé-kevésbé^{1/} adottságként jelentkezik. Ennek következtében a vállalati gazdálkodás immans feltétele, a termelési tényezők optimális társítása a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben nem teremtheti meg oly módon, mint az állami vállalatok esetében. Szükségképpen elmentmondás keletkezik /és keletkezett is/ az alapellátottság /a termelőeszköz/föld arány/ és a munkaerőellátottság /a munkaerő/föld arány/ között, amely gyakorlatilag a foglalkoztatandó és a foglalkoztatható munkaerő meg nem felelésében, illetve a rendelkezésre álló munkaerő kihasználatlanságában jelentkezett.

1/ A rendelkezésre álló munkaerő immobilitása természetesen nem értelmezhető abszolút módon, de annyit minden esetre jelent, hogy a termelőszövetkezetnek nem áll módjában tagjait elbocsátani akkor sem, ha nem képes foglalkoztatni.

I. A termelők erők egyenlőtlen eloszlása és annak következményei

Az alapellátottság és a munkaerőellátottság ellentmondásának kifejlődése és mozgása a termelőszövetkezeti szektor kialakulásának és fejlődésének történelmi-gazdasági körülményeivel kapcsolatos.

A rendelkezésre álló földterület adottságként való megjelenése a mezőgazdasági termelés általános, a tulajdon- és üzemmódtól független sajátossága. Mint a gazdálkodás tárgyának monopóliuma azzal kapcsolatos, hogy a művelhető földterület nem terjeszthető ki korlátlanul, így egy adott gazdaság földterülete csak más gazdaságok rovására növelhető, ill. nem növelhető; a mezőgazdasági üzemek gazdálkodására ez azzal a következménnyel jár, hogy a termelés térbeli kiterjesztése, extenzív módon való növelése korlátozott. A termőföld adottsága különösképpen domináló tényezővé vált a földforgalom, pontosabban a föld adásvételének hatósági korlátozásával, gyakorlatilag betiltásával.

A rendelkezésre álló munkaerő, mint adottság a szövetkezeti formával kapcsolatos. A tagsági viszony következtében a munkaerő mozgása /munkahelyváltoztatás/ korlátozott. E sajátosság a szövetkezetek gazdálkodására azzal a következménnyel jár, hogy kötelesek ellátni tagjaikat munkával és jövedelemmel.

E két sajátosság együttes jelentkezése teremt specifikus

feltételeket a termelőszövetkezeti gazdálkodás számára. Sem a földterület, sem pedig a munkaerő /a tagság/ átcsoportosítása a szövetkezetek között nem történhet meg, legfeljebb olyan formán, hogy két termelőszövetkezet egyesül. /Tehát a föld és a munkaerő együtt mozog./ Ilyen körülmények között viszont nincs biztosíték arra, hogy a rendelkezésre álló, a tagok személyében adott munkaerő volumene és összetétele megfelelően a foglalkoztatható létszámmal, tehát, hogy az alapellátottság és a tagsűrűség összhangban legyen egymással.

A kisparaszti földmagántulajdon következtében - amely történelmileg megelőzte a szövetkezeti szektor létrejöttét - az tekinthető véletlennek, ha az átszervezés időszakában olyan termelőszövetkezetek alakultak, amelyek tagsűrűsége megfelelt egy később létrejövő nagyüzemi gazdálkodás követelményeinek. Elsősorban, a kisüzemi gazdálkodás következtében eleve magas volt az átszervezés előtt a mezőgazdasági népesség aránya a mezőgazdasági területhez képest és az össznépességben belül is. Az átszervezés ugyanis a nagyüzemi gazdálkodás tárgyi feltételei közül a föld /és így a munkaerő/ centralizációját lényegében egyszerre, egy csapásra megteremtette, ugyanakkor a gazdaságok nem rendelkeztek a nagyüzemi gazdálkodáshoz szükséges egyéb termelési eszközökkel, s azok megszerzése csakis fokozatosan, felhalmozásuk révén történhetett meg. Az állami támogatás is felhalmozásuk terjedelmét növelte csupán, nem pedig egyszerre való befektetést jelentett. A gépállomások rendszere, amelyek eszköz-

állománya szintén a nem állami mezőgazdaság elemét képezte /és amely az átszervezés technikai-gazdasági alapfeltételét jelentette/ elsősorban munkaerőt szabadított fel, és nem a munka terét biztosító eszközök meglétét jelentette. A kisparcellák egyesítése megkövetelte a kisüzemi termeléseszközök nagyüzemivel való felcserélését, a nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek megteremtését. A termelés tárgyi feltételeinek bővítése azonban nem feltétlenül jár együtt a munka terének bővítésével. A nagyüzemi termelés feltételeinek megteremtése szükségszerűen a gépesítéssel kezdődött: a nagy földterületeken a munkák kellő időben való elvégzése csak így lehetséges. Az átszervezés termelési visszaesés nélküli megvalósítása csakis úgy történhetett meg, hogy - mivel a létrejött szövetkezetek nem rendelkeztek, nem is rendelkezettek a szükséges gépekkel a gépi munkákkal az állami gépállomások látták el a szövetkezeteket. A termelési eszköz/föld arány tehát megváltozott, mielőtt a szövetkezetek rendelkeztek volna a termelési eszközökkel. Míg a gépesítés és munkaerő felszabadító hatása a nagyüzemi gazdálkodás feltételeinek megteremtésével lényegében azonnal és egyszerre jelentkezett, a gazdálkodáshoz szükséges termelési eszközök egyéb csoportjai, amelyek a foglalkoztatottság növelése irányába hatnak csak később, a felhalmozás révén fokozatosan teremődnek meg.

Az iparosítás eredményeként ugyan viszonylag gyors ütemben áramlott a mezőgazdasági munkaerő a népgazdaság más területeire, de ez semmiképpen sem oldhatta fel és nem is oldotta

fel egyszerre^{2/} a rendelkezésre álló és a foglalkoztatható munkaerő közötti ellentmondást.

A szövetkezeti gazdálkodás sajátos előfeltételeit az előzőek alapján a következőkben foglalhatjuk össze:

1. A föld és a munkaerő sajátos összekapcsoltsága következtében azok mennyisége és egymáshoz való aránya a szövetkezet, a gazdálkodó egység számára adottság. Nem döntésétől függ azok megváltozása.
2. A gazdálkodás tárgyi feltételeinek megteremtése nem egyszerű tőkebefektetéssel történt, hanem folyamatos felhalmozás eredményeként.

E két sajátos körülmény következményeképpen a mezőgazdasági szövetkezet a gazdálkodásnak különleges formája. A rendelkezésre álló és a foglalkoztatható munkaerő közötti ellentmondás visszavezethető a tagsűrűség és az alapellátottság ellentmondására: a termelési tényezők aránytalanságára. A termelési tényezők nem megfelelő arányának statisztikai adatokkal való alátámasztása rendkívül nehéz. Az átlagok, és az átlag körüli szóródások mértéke ugyanis semmit sem bizonyít, vagy legalábbis igen keveset. Az átlag is hordozhat aránytalanságot. Az állami gazdaságokkal való összehasonlítás sem feltétlenül mérvadó, hiszen az sem okvetlenül abszolút mérce, másrészt a szövetkezet sajátos viszonyai között valószínűleg más az optimális arány. Sokkal egyértelműbb alátámasz-

2/ Természetesen az ellentmondás megoldásának végleges formája csakis a mezőgazdasági népesség csökkenése, valamint eszközellátottságának növekedése lehet.

tása az elmondottaknak a közös gazdaságból és a háztájiból származó jövedelem aránya. Ez ugyanis jól-rosszul, de bizonyos mértékig tükrözi a a termelőszövetkezeti tag, ill. termelőszövetkezeti család munkaidejének megosztását is a közös és a háztáji között. Ez az arány 1965-ben kb. 50-50 % volt átlagosan, a szóródás pedig a személyes jövedelmek alakulását követte. S mivel ennek az aránytalanságnak a felszámolása nem a szövetkezettől függött - legalábbis rövid távon nem - az ellentmondás mozgásformát a háztáji gazdaság létezésében nyert.

E sajátos feltételek következménye mindenek előtt a termelőszövetkezetek erőteljes differenciálódása, mégpedig mindkét irányban: az alapellátottság és a munkaerőellátottság vonatkozásában is.

A termelési tényezők összhangjának megteremtésében döntő szerepet kap a felhalmozás, mivel ez az a tényező, amelynek változtatását a szövetkezet oldaláról tekintve elméletileg csupán saját gazdálkodása korlátozza. A gazdálkodást azonban döntő mértékben befolyásolják azok a feltételek, amelyek a szövetkezet számára adottságként jelentkeznek. Így mindenek előtt, a földminőség jövedelem-differenciáló hatása az, amely különböző feltételeket teremt a termelő felhalmozás számára.

A föld minőségének jövedelem-differenciáló hatása nem merül ki abban, hogy a rosszabb föld hátrányos következményei csak nagymértékű pótlólagos ráfordításokkal eliminálhatók, ill.

a különbségek bővített módon újratermelődnék azáltal, hogy a rossz minőségű földön elért alacsonyabb jövedelem eleve alacsonyabb pótlólagos ráfordításokat tesz lehetővé. A jövedelem nagysága és differenciáltsága nagymértékben függ attól, hogy melyik földön eszközölt ráfordítások határozzák meg a mezőgazdasági termékek társadalmi értékét.

/A fölreértések elkerülése végett szeretném hangsúlyozni, hogy nem járadék-elméleti kérdéseket kívánok feszegetni. Azon közös ténnyel foglalkozom, hogy a különböző minőségű földek különböző hozamai piac gazdaság esetén mindenképpen differenciálják a gazdaságok jövedelmét /azonos ár - különböző hozam/ bármelyik föld is a szabályozó. Az összefüggés - leegyszerűsítve - az, hogy az ár csökkenésével a %-os differenciák nőnek, míg az abszolút különbségek csökkennek és fordítva.

Függetlenül attól, hogy e differenciális jövedelmeket hogyan nevezzük, /és a bruttó, vagy a nettó különbségeit tekintjük/ gyakorlati következmény, hogy a szabályozó földnél rosszabb földön működő gazdaságok "kiszorúlnak" /támogatás nélkül/ önálló működésre nem képesek.

Másfelől a tagsűrűség is erőteljes befolyást gyakorol a termelőeszközök fejlesztésére: a magasabb tagsűrűség kényszeríti a gazdaságokat az alapok nagyobb mértékű növelésére. Ez bizonyítható egyrészt azzal, hogy a területegységre jutó munkanapok száma^{3/} szerint csoportosított gazdaságokban az 1000 Ft.

3/ Ez a csoportosítás tükrözi a legjobb megközelítéssel a tagsűrűség szerinti megoszlást.

állésczközértékre jutó fejlesztési alap a munkanapok számának növekedésével egyenletesen növekvő tendenciát mutat, míg a termőterület kataszteri tiszta jövedelme szerinti csoportosításban alig jelentkezik differenciáltság, az sem egyenletesen, hanem a tagsűrűség változásának megfelelően.

Az 1000 Ft. állésczközértékre jutó fejlesztési alap és az élómunka összefüggése

A termelőszövetkezetek csoportosítása

Az 1 kh termőterületre jutó munkanapok száma A termőterület aranykorona értéke szerint

1000 Ft. állésczk.- 1 foglal- 1000 Ft. álló- 1 foglal-
re jutó fejleszté- koztatott- eszk.értékre koztatot-
si alap ra jutó jutó fejleszt- ra jutó
termőte- terület tési alap termőter

I	87	13,6	99	10,8
II	84	11,6	92	9,3
III	85	9,8	90	7,7
IV	89	9,3	93	8,0
V	93	8,5	101	7,4
VI	91	7,8	92	7,6
VII	99	6,9	105	6,8
VIII	104	5,9	94	7,2
IX	127	3,7	120	5,7
Osszesen	97	7,6	97	7,6

Forrás: KSH Időszaki Közlemények. 1969/19.

A földminőség differenciáló hatása nemcsak a termelő felhasználást és ezen keresztül az alapellátottság alakulását befolyásolta, hanem a személyes jövedelmek különbözőségén /differenciált munkadijszínvonal/ keresztül a tagsűrűséget, illetve a

munkaerő összetételét is.

Az elvándorlás, a szövetkezeti tagság számának csökkenése természetesen eleve különböző módon érintette az egyes gazdaságokat. A tagsűrűség ott csökkent nagyobb mértékben, ahol a keresetek alacsonyabbak voltak, és kevésbé ott, ahol a személyes jövedelmek magasabbak. A korösszetétel is ennek megfelelően kedvezőbben alakult a jól gazdálkodó szövetkezetekben. A 40 évesnél fiatalabb tagság aránya átlagosan 20 %, míg a termőterületre jutó halmozatlan termelési érték szerinti leggyengébb kategóriában csupán 16 %, a legmagasabb kategóriában pedig 26 %. Másrészt a férfitagság aránya is növekvő tendenciát mutat a gazdaságok színvonalának megfelelően.

A termelőszövetkezetek munkaerőhelyzetében az egészen közeli jövőben ismét jelentős változás várható. A termelőszövetkezetek zöme a 60-as évek elején alakult: a taglétszám csúcspontja 1961-62. Ez időtől kezdve a tsz. tagok száma fokozatosan, de állandóan csökkent. Figyelembe véve, hogy a tsz.-tagok is jogosultak nyugdíjra 10 éves munka-, illetve tagsági viszony esetén, a 70-es évek elején a tsz.-tagok érintett korosztályai nyugdíjképesek lesznek. A korösszetételt vizsgálva ez országos átlagban a tsz.-tagok kb. 15-20 %-át érinti. /1966-ban az 50-59 éves korosztály a tsz.-tagság 20,4 %-át tette ki./

Várható, hogy az elkövetkezendő időszakban is különbözőképpen érinti a nyugdíj következtében bekövetkező létszámcsökkenés. Nagyon valószínű, hogy a munkaerő szektoron belüli

eloszlása nem javulna, hanem romlani fog.

A termelőszövetkezetek differenciálódásának fokozódása az adott körülmények között úgy tűnik szükségszerű folyamat. Az állami szabályozás /és támogatás/ csak mérsékelni tudja, de megakadályozni nem. Önként adódik azonban egy más lehetőség is. Az, ami adottság egy vállalat, szövetkezet számára, nem feltétlenül az az állam, a gazdaságirányítás számára. A termelőszövetkezeti szektor jelenlegi fejlettségi fokán, s különösképpen a földtörvény életbelépése következtében, lehetőség van arra, hogy a föld és munkaerő összekapcsoltságának merev voltán enyhítsünk. A föld adásvételnek engedélyezése szektoron belül nagyobb lehetőséget biztosítana a termelési tényezők optimális arányának kialakítására és szektoron belüli egészségesebb eloszlására. Sőt, esetleg hatékonyabban mérsékelné a differenciálódási folyamatot. Nem kívánatos mértéket a földforgalom a jelenlegi viszonyok közt semmiképpen sem öltethetne, hiszen a számbajöhető földterület - amely a megváltások következtében a tsz. tulajdonába kerül - az egész területnek viszonylag kis hányada; a termelőerők jobb eloszlása szempontjából azonban mégis lényeges.

II. A földárak meghatározása a szocializmusban

A földár szocialista viszonyok közötti meghatározását, definiálását meglehetősen bizonytalanság, s az eltérő vélemények széles skálája jellemzi.^{4/} A többség mégis úgy tűnik megegyezik

^{4/} Lásd: Szabó Gábor: A föld gazdasági értékeléséről a szocializmusban. MTA Közgazdaságtudományi Intézetének Közleményei. 1968/2.

abban, hogy a kamatláb, mint szorzótényező nem jöhet számításba. /Bár ilyen álláspont is van. Lásd: u.o./ Nincs egységes álláspont sem abban, hogy mit kell tőkésíteni - különbözeti tiszta - vagy a bruttó jövedelmet, vagy éppen a teljes tiszta, vagy bruttó jövedelmet, stb. - sem abban, hogy mi legyen a szorzó tényező. Mivel gyakorlatilag nem a legrosszabb föld a piaci ár szabályozója, egyet kell értenünk azokkal, akik a bruttó jövedelmet tekintik a földértékelés alapjának. A szorzótényező meghatározásánál azt kell figyelembe venni, hogy mely célból történik a föld elidegenítése. Amennyiben szektoron kívüli célok /mezőgazdaságon kívüli/ következtében kerül sor a földforgalomra csaknem teljesen egyértelmű, hogy valamely beruházás megvalósítása a cél. Ez az oka annak, hogy egyes közgazdászok /Cseremuskin/ az állóeszközök kolhozbeli megtérülését /amortizációs idő/, mások pedig /Cholaj/ a beruházások gazdasági hatékonyságát kívánja mint időtényezőt figyelembe venni. A termelési tényezők - föld és termelési eszköz - helyettesítéséből indulnak ki. Ez a kiindulópont a szocializmus viszonyai között teljesen jogos álláspont akkor is, ha a szektoron belüli földforgalmat is feltételezzük. Választási lehetőséget nyújt a termelőszövetkezet számára, hogy hogyan kívánja a termelését bővíteni, melyik változat a gazdaságosabb, ha beruház, vagy ha földet vásárol. Eppen ezért véleményem szerint időtényezőként nemcsak az egyik, vagy csak a másik megtérülési idő /hatékonyság, ill. használati idő/, hanem a kettő együttes figyelembe vétele szükséges. Oly módon, hogy a kétféle megtérülési idő különbsége - amortizációs idő mínusz

eszközigényesség - szerepeljen szorzótényezőként, s ezzel történne a különbözeti bruttó jövedelem "tőkésítése".

x

Kérdések és válaszaim a referátummal kapcsolatban:

Nyolcas Boldizsár elvtárs

Kérdés: Perspektivában miben oldódik fel az alapellátottság és foglalkoztatottság ellentmondása?

Válasz: A háztáji gazdaság valóban csupán mozgásformája ezen ellentmondásnak, feloldódása véleményem szerint a kor technikájának megfelelő alapellátottság megteremtésével, tehát a termelési tényezők összhangjának kialakulásával hozható kapcsolatba. Hozzá kell azonban tennünk azt is - különösen a mi körülményeink között, - hogy a háztáji gazdaság létezését külső tényezők is indokolják, árutermelésre szükség van a lakosság ellátásában.

Kovács József elvtárs

Kérdés: Azonos szinten, mértékben tekinthető-e adottságnak a föld és a munkaerő?

Válasz: Igen is meg nem is. Meg kell különböztetni, hogy kinek a számára jelent adottságot, és milyen távlatról van szó. A termelőszövetkezet számára rövid időszakon belül mindenképpen adottság a tagsűrűség, nem áll módjában megváltoztatni sem röldterületét, sem taglétszámát. /Legalábbis nem

csökkentheti, nem küldheti el tagjait./ Az állam a központi irányítás szempontjából, különösen hosszabb távon nem azonos sullyal jelentkező kötöttség. A rövid számára is adottság, de a munkaerőellátottság befolyásolható.

Szabó Gábor elvtárs

Kérdés: Egyértelműnek tekinthető-e az az összefüggés, hogy a magas tagsűrűségű szövetkezetek a "jó" szövetkezetek?

Válasz: Nem tekinthető egyértelműnek. Sajnos ilyen csoportosítású friss adatok nem állnak rendelkezésemre, de Vági Ferenc 1964-es adatai alapján sem tekinthető annak; és a tagsűrűség szerinti megoszlást legjobban megközelítő 1 kh. termőterületre jutó munkanapok száma szerinti csoportosítás is csak abban az esetben támasztja ezt alá, ha a melléküzemági, illetve nem mezőgazdasági tevékenység eredményét is beszámítjuk.

Nagy Lajos elvtárs

Kérdés: Megoldaná-e a földforgalom a termelési tényezők egyenlőtlen eloszlásának problémáját? Mi lesz ott, ahol csökken a földterület?

Válasz: Teljes egészében természetesen nem oldaná meg az aránytalanságot. De a ritkább tagsűrűségű tsz. mérlegelhetné, hogy melyik ér számára többet: az adott földdarabon elérhető jövedelem, vagy az eladásából eszközölhető beruházás várható jövedelme.